

VINDICIAE MARULIANAE

Neven Jovanović

UDK: 886.2–1.07 Marulić, M.
Izvorni znanstveni rad

Neven Jovanović
Filozofski fakultet
Zagreb

Sljedeća čitanja uzgredan su rezultat pripreme korpusa za kompjutersku konkordanciju Marulićevih latinskih pjesama.¹ Još nemamo kritičkog izdanja Marulićevih manjih pjesama. Stoga, radi lakšeg snalaženja, pjesme (osim naslovom) označavam i siglom imena dosadašnjih priređivača i brojem prema redu kojim su oni pjesme publicirali.²

1. <Epitaphium Christophori Nigri> = C 1

Za ovaj epigram, kao i za sljedeća dva, jedini je izvor tiskano Ciccarellijevo izdanje Dumanićeva biografskog *Sinopsisa* (C). Emendacije koje predlažem povećavaju smislenost tekstova i prilagođavaju ih gramatičkom standardu latinskog jezika.

C 1,1 Christophorus jacet hic. *Num* qui me gessit in armo?

¹ Zahvaljujem i ovdje Ivi Kurelac, koja je surađivala pri kolacioniranju rukopisa i izdanja, te znanstvenicima *Marulianuma* koji su za mene neumorno nabavljali tekstove.

² Radi lakše preglednosti, popis sigli i izdanja donosim na jednom mjestu: C = Marko Dumanić, "Synopsis virorum illustrium Spalatensium" u Andrea Ciccarelli (ed.), *Opuscoli riguardanti la storia degli uomini illustri di Spalato e di parecchi altri Dalmati...*, Ragusa, 1811, s. 12-42. Š = Milivoj Šrepić, "Marulićeve latinske pjesme", *Građa za povijest književnosti hrvatske*, 2 (1899), s. 13-42. P = Giuseppe Praga, "Poesie latine inedite di Marco Marulo da Spalato (1450-1524)", u: *Archivio storico per la Dalmazia* 11(1936), vol. 21, 126, s. 213-221. D = Marko Marulić, *Davidijada*, prir. V. Gortan, Split 1984 (Sabrana djela Marka Marulića, knj. 3). NH = "MARCI MARVLI VITA DIVI HIERONYMI", ed. Darko Novaković, *Colloquia Maruliana* 3, Split 1994, s. 25-66. N = "MARCI MARVLI EPIGRAMMATA", ed. D. Novaković, *Colloquia Maruliana* 6, Split 1997, s. 33-77.

Umjesto *Num* Ciccarelli je tiskao *Nunc*.³ No to ne možemo nikako logički povezati s perfektom *gessit*.

C 1,3 Namque suae totos vitae tibi *uoverat* annos.

Ovdje je u Ciccarellijevu tekstu došlo do banalne tiskarske greške (preokretanja slova u slogu) te je umjesto *uoverat* složeno *noverat*.⁴

2. <Ad F. Martiniacum> = C 2

C 2,7 Si fera maturum Lachesis tibi *volverit* aevum,

U sedmom stihu pjesme Franji Martinčiću Ciccarellijev tekst donosi *voverit*. No, pravila heksametra zahtijevaju ovdje daktilsku riječ, s prvim dugim slogom. Zato je Bratislav Lučin u dosad neobjavljenom priopćenju predložio emendaciju *volverit*, koja ispunjava metričke zahtjeve, a bolje se uklapa i u metaforiku ovoga stiha (Laheza, jedna od Parki, namata pređu Franjina životnog vijeka).

3. <Ad Hieronymum Martiniacum> = C 3

Najodvažnija moja emendacija odnosi se na epigram Jerolimu Martinčiću. Radi veće jasnoće, Marulićev tekst (inače teže dostupan) donosim u cjelini, onako kako ga je tiskao Ciccarelli:⁵

Hieronyme, Aoniae quamvis novus incola sylvae
 Iudice me potis es dicier esse vetus,
 Nam tua iam redolent Phoebearum carmina laurum,
 Et sarta ex hedera jam tibi texta petunt.
 5 Eja igitur bijugi cape celsa cacumina montis,
 Quo verae laudis semita pandit iter:
 Et tecum comitem fratrem trahe; namque duorum
 Vis una ingenii est, unus et artis amor.
 10 Parcite, sed laudem me tollere ad aethera fertis,
 Ne forte Icariae fabula dicar aquae.
 Magna decent magnos, mihi sat perrepere terram,
 Atque per exiguos velificare lacus.
 Sat mihi vester amor, tristes nam temnere possum
 Invidiae vestro tectus amore minas.⁶

³ Ciccarelli, n.dj, s. 15.

⁴ Na pogrešku su upozorili Bratislav Lučin i Darko Novaković.

⁵ Ciccarelli, n.dj, s. 18.

⁶ "Jerolimu Martinčiću. Jerolime, premda si novi stanovnik aonske šume, po mom sudu možeš biti nazvan starosjediocem; jer tvoje pjesme već mirišu na Apolonov lovor, i traže vijenac, za tebe već spleten od bršljana. Zato, hej! uspni se na visoki vrh para planina, kamo put otvara staza istinske slave; i za sobom povuci brata kao pratioca; jer jedna je moć talenta u vama dvojici, jedna ljubav prema umjetnosti. Oprostite — ali prisiljavate me da uzdigнем vašu hvalu do nebesa, kako ne bi kojim slučajem pričali o meni pričicu

Stih 9 možemo shvatiti jedino konstruirajući ovako: *parcite, sed fertis me* (Ak) *tollere* (inf) *laudem* (objekt uz infinitiv) *ad sidera*. Dakle: “oprostite, ali prinuđujete me da (vašu) slavu dižem do zvijezda.” Nalazim ovdje barem pet problema.

1) Latinski glagol *fero* dolazi uz akuzativ s infinitivom samo kao *verbum dicendi*, tj. u značenju “priča se / pričaju da...”⁷ Moguća je eventualno dopuna infinitivom uz poetsku frazu *animus fert* (Kühner-Stegmann 1,668). U značenju “siliti nekoga na nešto” aktivni oblici *fero se*, koliko svjedoči *Thesaurus linguae Latinae* s.v, javljaju samo uz prijedlog *ad* ili *in*, npr. Ov. Met. 5,269 *nisi te virtus opera ad maiora tulisset*; Sen. ep. 9,17 *ad amicitiam fert illum... utilitas*, itd.

2) U korpusu Marulićevih latinskih pjesama ovo bi bila jedina konstrukcija gore opisane vrste. Kad Marulić upotrebljava aktivne oblike *fero* uz A+inf, oni uvijek imaju značenje “pripovijedati”. Evo svih Marulićevih pojava:

N 53,4 Te falsum damno numen habere ferent!

Š 11,12 Pasiphaen captam cuius amore ferunt.

N 141,2 Hortos te quoniam deseruisse ferunt.

3) Navedeno je mjesto jedina potvrda za oblik *fertis* u Marulića (ne samo kao dočetak, već i bilo gdje u stihu).

4) Marulićeve su kolokacije: *laudes dicere* (Š 16,5), *laudes canere* (D 3,52; 13 Arg; 13,10), *laudes cantare* (D 14,372-3), *laudes concinere* (Š 8,5; NH 3,18), *laudes condere* (D 3,25), *laudes referre* (D 13,8), *laudes edere* (N 40,12); *laudes et munera ferre* (D 8,460), *laudes gratesque peragere* (D 9,467); *laudes gratesque agere* (D 6,321), *laudes plausumque dare* (D 2,62). Za kolokaciju *laudem*, singular, uz glagol nalazimo manje potvrda: *laudem quaerere* (D 11,327-8), *laudem uinci cernere* (D 2,451-2), *uirorum laudem reticere* (D 13,123), *laudem non perdere* (D 7,351), *laudem pro laude rependere* (N 137,7). Kod Marulića, dakle, u sličnoj situaciji preteže plural (*laudes*), a sintagmu *laudem / laudes tollere* ne nalazimo nigdje osim na mjestu o kojem raspravljamo.

5) Promotrimo li stih 9 u kontekstu ostatka rečenice (10), dobivamo sljedeću izjavu: “oprostite, ali prinuđujete me da vašu slavu dižem do zvijezda, kako ne bih kojim slučajem postao junak pričice o Ikarovoj vodi”; dakle, “moram vas do neba slaviti da ne bih doživio Ikarovu sudbinu.” No Ikar je letio upravo *do neba*; stih 10 aludira na njegov pad s prekomjerne visine, sa zvijezda. Dobronamjerno tumačenje Marulićeve misli bilo bi “moram *vas* do neba slaviti da bih *ja sam* ostao skroman pri zemlji” — ali to mi se čini nategnuto, a zamjenice koje bi trebale naglašavati ovu suprotnost u izvorniku uopće nisu izrečene.

Ikarovog mora. Velike stvari pristaju velikima; meni je dosta puzati po zemlji i jedriti po malim jezerima. Meni je dosta vaša ljubav, jer mogu prezreti ružne prijetnje zavisti kad me vaša zaštiti ljubav.”

⁷ Usp. referentni priručnik o latinskoj sintaksi Raphael Kühner — Carl Stegmann, *Ausführliche Grammatik der Lateinischen Sprache*, Darmstadt 1997 (pretisak izdanja iz 1914), sv. 1, s. 692. U daljnjem tekstu ovu knjigu navodim kao Kühner — Stegmann, uz broj sveska i stranice.

Deveti bih stih stoga popravio ovako:

C 3,9 *Parcite sed tandem me tollere ad aethera pennis,*

Sa značenjem: "ali prestanite me napokon perima uzdizati do nebesa".

Ovime je latinska sintaksa vraćena u standardne okvire. *Parce / parcite* + infinitiv potvrđeni je način opisivanja niječnog imperativa, tj. zabrane. Nalazimo ga kod Plauta, Vergilija, Ovidija, Tibula, Livija (Kühner-Stegmann 1,206).

Za kolokaciju *sed tandem* ne nalazimo potvrdu kod Marulića, ali postoje četiri primjera u korpusu rimske poezije, i to kod pisaca za koje znamo da su Maruliću važni, kod Valerija Flaka, Marcijala i Venancija Fortunata:

Val. Fl. 1,66	in freta; qua iussos sed tandem quaerere Colchos
Martial. spect. 22,4	sed tandem rediit cognitus ante furor.
Ven. Fort. 1,21,61	unica sed tandem damus haec solacia laudis,
Ven. Fort. 5,5,93	sed tandem sequimur, pastor, quo saepe monebas,

No i kod Marulića nalazimo 15 potvrda za *tandem* odmah iza nekog konektora:

cum tandem: Š 3,47; Š 4.2,14
 et tandem: D 1,175; 7,152; 9,149; 10,86
 quem tandem: D 9,40
 qui tandem: Š 1, 15
 quo tandem: D 1,491
 quod tandem: D 8,82
 quum tandem: D 1,324; 11,41; 13,288
 ut tandem: D 6,63; N 131,8

Sličnu konstrukciju zapovijedi s *tandem* Marulić koristi tri puta:

D 5,193	Desine me tandem, qui te colo, uelle perire
D 7,238	Ingratos. Valeas tandem cum moribus istis
N 65,1	Talorum uetitum tandem fuge, Simone, ludum:

Konačno, Marulić jednom jest upotrijebio *sed uz tandem*, na nešto većoj udaljenosti, ali zato uz zapovjedni oblik:

D 9,84 *Incertis praestare fidem? Sed discite tandem,*

Za *pennis* kao završnu riječ u heksametru našli smo potvrde u *De laudibus diui Hieronymi carmen*, u *Hymnus ad Deum* te u *Davidijadi*.

NH 3,35	Mentis enim leuibus transcendens aethera pennis,
Š 8,20-21	Et quem nulla uirum scrutantibus excita pennis Mens capit, alta licet potis est penetrare; sed ultra
D 8,386	Vultibus et leuiter commotis omina pennis

Osim što moja emendacija gramatički poboljšava tekst i čini njegovo značenje jasnijim, *double entendre* u riječi *pennis* (pera kao pisaći pribor i pera kao sredstvo za let) dodaje retoričkog "šuga"; time se motivira Ikar iz stiha 10.

4. Ad lectorem = Š 2

Epigram koji prati *De ultimo Christi iudicio M. Maruli sermo* objelodanili su Šrepel (Š) i *Sabrana djela Marka Marulića*.⁸ U stihu 3 Šrepelovo je čitanje metrički točnije:

Š 2,3 *Clangoremque tubae, quo mortua corpora surgent,*
Umjesto *clangoremque* izdanje *Sabranih djela* donosi *clangorem*.⁹

5. De duodecim apostolis 1: Petrus = Š 4.1

Jedanaesti stih pjesme o apostolu Petru u rukopisu iz venecijanske Marciane (*Marcianus Mss. lat. Cl. 14 No 181, Collocazione 4668*; moja će sigla za nj biti M) Šrepel je pročitao ovako:

Š 4.1,1 *Primus Apostolici caetus in sede uocatus*

Koliko sam mogao ustanoviti uvidom u fotokopiju rukopisa, Šrepelova lekcija odgovara stanju u M. Međutim, latiniste će zasmetati rekcija *uocare in* + Ab. Klasični latinitet uz *uocare in* poznaje samo izražavanje cilja *akuzativom*. Iz metričkih razloga odbacit ćemo pretpostavku da je prije prepisivačeve pogreške stajalo *in sedem uocatus*. Rješenje sugerira Marulićeva praksa u drugim pjesmama:

N 24,13 *Nam Veneti imperii summa est in sede locatus*

D 7,47 *Atque bono esse animo, quando ipse in sede locatus*

Dakle, pod uvjetom da je Marulić u latinskom osjećao razliku između cilja i mjesta, emendirao bih ovako:

Š 4.1,1 *Primus Apostolici caetus in sede locatus*

6. Hymnus ad Deum = Š 8

Himan Bogu očuvan je u dva rukopisa: jednom koji se sada nalazi u Zadru (nekoć u Trogiru: *Varia Dalmatica 25290, ms. 617*), te u već spomenutom M. Nijedan od njih nije Marulićev autograf. Milivoj Šrepel *Himnu bogu* izdao je prema marcijskom prijepisu.¹⁰ Uspoređujući M i Šrepelovo izdanje s *Varia Dalmatica* (VD), ustanovili smo da je zadarski prijepis vredniji. Navodimo varijante redom.

Š 8,16 *Tempus in omne idem, sine † mensura, modoque*

Metrički *crux* koji smo ovdje naznačili bilježi i VD: lakuna nakon *sine* označena je s tri točkice.

Š 8,18 *Et cuius formam concessum effingere nullo*

19 *Ingenio, nullisque datum perscribere chartis:*

⁸ Š r e p e l, n.dj, s. 15; Marko M a r u l i ć, *Latinska manja djela I*, preveo, komentirao, priredio latinski tekst i dodao kazala Branimir G l a v i č i ć, Split, 1992 (*Sabrana djela Marka Marulića*, knj. 8), s. 279.

⁹ Bratislav Lučin pismeno je priopćio da u venecijanskom rukopisu (M; vidi dolje) jasno stoji *tubęque*, što je metrički netočno.

¹⁰ Š r e p e l, n.dj, s. 31-34.

U stihu 18 VD piše *effingere*, što je pravopisno korektnije od *efingere* u M. Nadalje, M donosi *nulli / ingenio*, dok u VD ova sintagma stoji u ablativu.

Š 8,22 Ipse lates, procul archano *semotus* in antro;
Način Božjeg skrivanja Šrepel čita kao *servatus*.

Š 8,28 Tu clarum Titana creas, qui lumine largo
29 Sydereum circum curru uectatus Olympum
30 Alternas nobis rediens daret ordine luces.
31 Tu roseum *lunae* uultum, stellasque minores,

U stihu 31 umjesto *lunae* Šrepel je pročitao metrički i smisljeno netočno *hunc*.¹¹

Š 8,52 Disijcis, et rapido feris altos fulmine montes;
Upozoravamo ovdje na metričku pogrešku u riječi *feris*.¹²

Još prije dvadesetak godina Nikica Kolumbić upozorio je da u VD *Himan Bogu* broji dva stiha više nego u M; dodatni se stihovi nalaze između st. 52 i 53 Šrepelova izdanja.¹³ Ovdje ih po prvi put iznosimo pred javnost:

Š 8,53 Teque uolente ruens crepitanti grando fragore
54 Aspera pulsat humum numeroso concita saltu¹⁴

Stihovi su iz M izostali zbog previda: stih 55 (kod Šrepela 53) počinje istim riječima kao 53 iz VD (*Teque uolente, niues late candentibus alis*), a pisar je nakon stiha 52 morao prijeći na novu stranicu. No, kad jednom znamo što tražimo, u M čitamo i trag parablepsije: iza *uolente* vidi se precrtano *ruens*.

Daljnju numeraciju stihova *Hymnus ad Deum* u ovom tekstu proveo sam uračunavajući stihove iz VD kao 53 i 54; *Himan Bogu* ima tako 117 heksametara.

Š 8,101 Sed nimis alta cano, nullis concessa cothurnis
102 Aggredior, quo me tantarum culmine rerum
103 Captum, Musa, rapis? quae si tibi forte *darentur*
104 Promere posse palam, num tanti carminis Orbis

¹¹ Ova lekcija ponešto mijenja smisao. Donosim zato i priručni prijevod: "Ti stvaraš sjajnog Titana, kako bi obiljem svjetla, vožen na kolima oko zvjezdanog Olimpa, on davao nama — vraćajući se — uredne mijene dana; ti stvaraš ružičasto lice *mjeseca* i manje zvijezde..."

¹² Grešku u skandiranju uočio je i usmeno nam priopćio Darko Novaković.

¹³ Nikica Kolumbić, "Rukopisni trogirski zbornik latinskih pjesama nastalih od kraja XV do početka XVII stoljeća", *Mogućnosti* 27(1980), br. 10/11, s. 1089-1106. *Hymnus* je opisan na s. 1095, pod brojem 98.

¹⁴ "Po tvojoj volji ljuta tuča, pljušteći uz bučan huk, bije zemlju, potaknuta ritmičnim odskocima..." Stihove je najvećim dijelom (osim klauzule *concita saltu*) očitala Iva Kurelac.

Umjesto *darentur* (VD) Šrepel čita *daretur*. Smatram da lekcija VD bolje pristaje uz subjekt, budući da se *quae* odnosi na *alta* (101).

Š 8,108 *Hic Deus est, cui nosse datum, qui solus in omnes*
Umjesto *Hic*, jasno vidljivog u VD, Šrepel čita *Ni*.

Š 8,115 *Terrarum coelique potens, quem (ut spero) facultas*
Kako u M, tako i u VD mi smo očitali *Terrarum*, no Šrepel je tiskao metrički neadekvatno *Terrarumque*.

7. Carmen de gestis Herculis = Š 11

Šrepelovo izdanje na dva se mjesta razlikuje od izdanja u *Sabranim djelima*.¹⁵ Da bih otklonio nedoumice, tekst sam ponovo kolacionirao s fotokopijom Marulićeva autografa (Rim, Biblioteca Vallicelliana, F 98, f. 23r-23v).

Š 11,24 *Ducitur, infernae ianitor ille domus.*

U *Sabranim djelima* (s. 132) nalazimo očitu tiskarsku pogrešku *interne*.¹⁶

Š 11,37 *Neptunno natos saxis prostrauit, ut aiunt,*

Ovdje je tiskarska pogreška snašla Šrepela. Umjesto *ut* iz autografa i *Sabranih djela* kod njega je tiskano neobranjivo *aut*.

8. Eiusdem tetrasticon = Š 12

Prvi stih epigrama koji slijedi neposredno iza *Carmen de gestis Herculis* Šrepel je pročitao onako kako u rimskom rukopisu (Vallicellianus, f. 23v) i stoji:

Š 12,1 *Quem non euerit uitiorum dira libido,*

Međutim, umjesto *libido* na kraju stiha *Sabrana djela* donijela su *cupido* (s. 133).

9. Dialogus Marci Maruli Spalatensis. Auctor et Caesar. = P 1

Ovaj je epigram izdao G. Praga (P), prema već spominjanom rukopisu *Varia Dalmatica*. Uvidom u rukopis otkrili smo netočnost u završnom stihu.

P 1,8 *Da; uitas nisi des, oppida, crede, dabis.*

Mi nalazimo *Da; uitas*, no Praga je iz VD očitao metrički i sintaktički neshvatljivo *Debita*.

¹⁵ Š r e p e l, n.dj. s. 35-36, nasuprot: Marko M a r u l i ć, n.dj. (bilj. 8), s. 132-33.

¹⁶ To potvrđuje i prijevod u M. M a r u l i ć, n. dj. (bilj. 8), s. 93: "Na čudo sjena jer taj čuvaše *podzemni* dvor."

10. Epigr. 84 (Atlas) = N 84

Čitanje konkordancije navelo nas je da predložimo emendaciju prvog stiha ovog epigrama.

N 84,1 Atlas Iapetides *stellatum* torquet Olympum

Umjesto *stellatum* Novaković je tiskao *stellarum*. No u ostatku Marulićeva latinskog pjesničkog opusa uz *Olympus* dolazi epitet *stellatus* (jednom), ali ne i genitiv *stellarum*:

D 1,125 Respondit Samuel: "Stellati rector Olympi

Neven Jovanović

VINDICIAE MARULIANAE

Le poesie minori latine del Marulić non hanno ancora avuto un'edizione critica. Tuttavia, per preparare il *corpus* all'elaborazione computerizzata delle concordanze, avevo bisogno di testi attendibili delle dette poesie. Con il prezioso appoggio offertomi dalla collega Iva Kurelac e dal personale dell'Istituto *Marulianum*, ho collazionato i manoscritti e le edizioni esistenti e ho esaminato attentamente le poesie. Il risultato secondario di questo processo sono alcune nuove lezioni, congetture e correzioni. Presento qui le più importanti.

Epitaphium Christophori Nigri

C 1,1 Christophorus jacet hic. *Num* qui me gessit in armo?

In questo punto A. Ciccarelli (nel 1811) stampò *nunc*; ma questo è in contrasto con il perfetto *gessit*.

Ad Hieronymum Martiniacum

C 3,9 Parcite sed *tandem* me tollere ad aethera *pennis*,

La mia piuttosto audace *emendatio* per *laudem* e *fertis* del Ciccarelli si basa sull'uso corretto delle parole latine, sulle preferenze poetiche del Marulić e sui *loci similes* che ci rivela la concordanza, nonché sul gioco di parole racchiuso in *pennis*. Questo gioco di parole rinforza l'effetto del verso seguente (C 3,10 *Ne forte Icariae fabula dicar aquae*).

De duodecim apostolis 1: Petrus

Š 4.1,1 Primus Apostolici caetus in sede *locatus*

Al posto di *locatus*, nel manoscritto *Marcianus* (*Mss. lat. Cl. 14 No 181, Collocazione 4668*) figura *in sede uocatus*, grammaticalmente scorretto. Credo che Marulić padroneggiasse il latino troppo bene per compiere un simile errore. Perciò preferisco la fine in esametro utilizzata dal poeta anche altrove nelle sue poesie (Epigr. 24,13 e D 7,47).

Hymnus ad Deum

Questa poesia è conservata in due manoscritti: nel *Marcianus* (menzionato sopra) e nel *Varia Dalmatica* 25290, MS. 617, attualmente a Zara (VD). La nostra verifica ha dimostrato che il manoscritto VD è più attendibile. Questo manoscritto presenta una lacuna al verso 16, mentre ai versi 18, 22, 31, 103, 108 riporta lezioni migliori. Però, il valore principale del VD è in due versi del Marulić finora sconosciuti. Questi versi non figurano nel M, e neanche nell'*editio princeps* curata da M. Šrepel (1899). Ecco questi versi:

53 Teque uolente ruens crepitanti grando fragore

54 Aspera pulsat humum numeroso concita saltu

Dialogus Marci Maruli Spalatensis. Auctor et Caesar.

Questo epigramma è stato pubblicato da G. Praga (1936), secondo il VD. Nel verso 8 l'editore ha letto *debita* laddove nel manoscritto io riscontro qualcos'altro:

8 *Da; uitas* nisi des, oppida, crede, dabis.